

NUTQIY KOMPETENSIYA VA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Tuxtayeva Mehriyo Shavkatovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika universitetining o'zbek tili va adabiyot kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada universitet talabalari nutqiy kompetensiyasi va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi. Nutqiy kompetensiya o'quvchilarning og'zaki va yozma muloqotda fikrlarini aniq, mantiqiy va samarali ifodalash qobiliyatini, tanqidiy fikrlash esa mavjud ma'lumotni tahlil qilish, baholash va asosli xulosa chiqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Tadqiqotda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, debat va ilmiy muhokamalar orqali nutqiy kompetensiya bilan tanqidiy fikrlashni uyg'unlashtirishning samaradorligi ko'rib chiqilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning muloqot madaniyati, ilmiy va kasbiy nutqiy ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: *nutqiy kompetensiya, tanqidiy fikrlash, universitet talabalari, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, ilmiy muloqot, kommunikativ ko'nikmalar*

Hozirgi kunda oliy ta'lim tizimida talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish pedagogik jarayonning ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Nutqiy kompetensiya – bu talabaning og'zaki va yozma muloqotda fikrini aniq, mantiqiy va samarali ifodalash qobiliyati bo'lsa, tanqidiy fikrlash – mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va asosli xulosa chiqarish qobiliyatidir. Mazkur ikki komponent o'rtasidagi uyg'unlik o'quvchilarning akademik va kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'limini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, "Oliy ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Oliy ta'lim tizimida sifatni oshirish konsepsiyasi" va 2017–2025 yillarga mo'ljallangan "Raqamli ta'lim va innovatsion texnologiyalarni joriy etish" dasturi nutqiy va tanqidiy kompetensiyalarni rivojlantirishni oliy ta'limning strategik vazifalari sifatida belgilaydi[1]. Ushbu hujjatlarda talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish, mantiqiy va analitik tafakkurni rivojlantirish, shuningdek, samarali kommunikatsiya ko'nikmalarini mustahkamlashga qaratilgan ta'lim metodlarini joriy etish masalalari ko'rsatib o'tilgan.

Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, debat va ilmiy muhokamalar orqali talabalar nutqiy va tanqidiy kompetensiyalarini bir

vaqtning o'zida rivojlantirish vazifasi davlat siyosati darajasida qo'yilgan. Bu esa talabalarning ilmiy va kasbiy muloqot madaniyatini oshirish, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etish imkonini yaratadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, nutqiy kompetensiya va tanqidiy fikrlash o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asosda tahlil qilish, samarali pedagogik metodlarni aniqlash va ularni universitet ta'lim jarayoniga amaliyotga joriy etish o'quv jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, nutqiy va tanqidiy kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish oliy ta'lim sohasida innovatsion yondashuvlarning ajralmas qismi hisoblanadi.

Talabalarda nutqiy kompetensiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish o'zaro chambarchas bog'liq jarayon bo'lib, u pedagogik metodlar, o'qituvchining mahorati va ta'lim muhitiga bog'liq. Nutqiy kompetensiya talabaning fikrini aniq, mantiqiy va samarali ifodalash qobiliyatini, tanqidiy fikrlash esa ma'lumotni tahlil qilish, baholash va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shu sababli, ikki qobiliyatni uyg'un rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

1. Interfaol metodlar va muammoli vaziyatlar

Interfaol metodlar talabalarni faol muloqotga jalb qiluvchi asosiy vositalardan biridir. Masalan, universitet talabalari uchun **“Case study”** (holat tahlili) mashqlari tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan birga, nutqiy ko'nikmalarni mustahkamlash imkonini beradi[1]. Talabalar turli holatlar bo'yicha o'z fikrini dalillar bilan asoslab taqdim etadi va guruh muhokamasi jarayonida o'zaro muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Misol tariqasida, iqtisodiyot fakulteti talabalari **“Mahsulot narxini belgilash strategiyasi”** mavzusida guruh muhokamasi olib boradi va o'z qarorini raqamlar bilan asoslaydi. Bu jarayon nafaqat tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, balki nutqiy kompetensiyani ham mustahkamlaydi.

2. Debat va ilmiy muhokamalar

Debat mashg'ulotlari talabalarda fikrini tez, lo'nda va mantiqiy ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Misol uchun, pedagogika fakulteti talabalari **“Onlayn ta'limning samaradorligi”** mavzusida ikki guruhga bo'linib, dalillarni keltirish va qarshi dalillarni rad etish orqali o'z tanqidiy fikrlashlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, ular nutq madaniyati, intonatsiya va argumentatsiyani shakllantirishni o'rganadilar[2].

3. Hayotiy masalalar va amaliy vazifalar

Nutqiy kompetensiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda hayotiy masalalardan foydalanish samarali bo'ladi. Misol tariqasida, iqtisodiyot fakulteti talabalari uchun **“Mahalliy byudjetni rejalashtirish”** mavzusida loyiha ishlari tayyorlanadi. Talabalar ma'lumotlarni yig'ib, tahlil qiladi, qarorlar chiqaradi va natijani prezentatsiya orqali

sinfga taqdim etadi. Bu jarayon talabalarning analitik fikrlash va nutqiy ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantiradi.

4. Raqamli va vizual texnologiyalar

Zamonaviy ta'limda raqamli vositalardan foydalanish nutqiy kompetensiya va tanqidiy fikrlashni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi[3] Masalan, interaktiv taqdimotlar, grafiklar, onlayn testlar va animatsiyalar talabalarga mavzuni vizual tarzda tushunishga, tahlil qilishga va prezentatsiya qilish orqali nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Misol tariqasida, informatika fakulteti talabalari ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish dasturlari yordamida o'z loyihalarini taqdim etadi va shu orqali tanqidiy fikrlashni hamda nutqiy kompetensiyani rivojlantiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutqiy kompetensiya va tanqidiy fikrlash o'rtasidagi bog'liqlik universitet talabalari akademik va kasbiy muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi. Nutqiy kompetensiya talabaga o'z fikrini mantiqiy, aniq va samarali ifodalash imkonini beruvchi vosita bo'lsa, tanqidiy fikrlash mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantiradi. Shu sababli, ushbu ikki ko'nikmani bir vaqtda rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, debat va ilmiy muhokamalar talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan birga nutqiy kompetensiyani mustahkamlashga xizmat qiladi. Hayotiy masalalar va amaliy vazifalarni qo'llash talabalarning muloqot va tahlil ko'nikmalarini yanada rivojlantiradi, raqamli va vizual texnologiyalardan foydalanish esa bu jarayonni yanada samarali qiladi. Shu bilan birga, oliy ta'limga oid davlat qarorlari va konsepsiyalarda belgilangan vazifalarni amaliyotga joriy etish, interfaol pedagogik metodlarni qo'llash va individual yondashuvni ta'minlash talabalarda nutqiy va tanqidiy kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, universitetlarda nutqiy kompetensiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayoni kompleks, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvni talab etadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish nafaqat akademik, balki kasbiy va shaxsiy rivojlanish uchun ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Paul, R., & Elder, L. Critical Thinking: Tools For Taking Charge Of Your Learning And Your Life. Pearson, 2014.
2. Ennis, R. H. Critical Thinking Assessment. New York: Routledge, 2018.

3. Karimova, M. Universitet Talabalarida Nutqiy Kompetensiyani Rivojlantirish Metodikasi. Toshkent: Fan Va Texnologiya, 2021.
4. Shavkatovna, T. M. (2021, June). The Image Of A Beast In The Work Of My Mother. In Archive Of Conferences (Pp. 22-24).
5. Shavkatovna, T. M. (2024, June). Nutq Madaniyatini Shakllantirishda Pedagogik Qarashlar. In International Conference On Interdisciplinary Science (Vol. 1, No. 6, Pp. 3-7).
6. Shavkatovna, T. M., & Ruhshona, K. (2024, May). Pedagog-Psixologlarning Nutq Madaniyatini Rivojlantirish. In International Conference On Modern Development Of Pedagogy And Linguistics (Vol. 1, No. 5, Pp. 17-22).
7. Shavkatovna, T. M. (2023). Bo'lajak Pedagog Va Psixobo'lajak Pedagog Va Psixologlarda Nutq Madaniyatini Rivojlantirishda Kommunikativ Sifatlarning O'rni Loglarda Nutq Madaniyatini Rivojlantirishda Kommunikativ Sifatlarning O'rni. International Journal Of Recently Scientific Researcher's Theory, 1(3), 6-8.
8. Li, T., Mn, A., & Shavkatovna, T. M. (2025). Nutq Buzilishlarining Kompleks Korreksiyasi: Logoped Va Ota-Onaning Hamkorligi. Ta'lim, Tarbiya Va Innovatsiyalar Jurnal, 1(6), 66-69.
9. Shavkatovna, T. M. (2024). Zamonaviy Yondashuvlar Asosida Bo'lajak O'qituvchilarning Nutq Madaniyatini Rivojlantirish Metodikasi. Tanqidiy Nazar, Tahliliy Tafakkur Va Innovatsion G'Oyalar, 1(3), 28-31.
10. Shavkatovna, T. M. (2024). Innovatsion Yondashuvlar Asosida Bo'lajak O'qituvchilarning Nutq Madaniyatini Rivojlantirish. Modern Problems In Education And Their Scientific Solutions, 1(3), 337-340.
11. Beknazarovna, Q. O., & Shavkatovna, T. M. (2024). Talabalarning Nutqiy Faoliyatini Rivojlantirishda Nutq Madaniyatining O'Zaro Bog' Liq Xususiyatlari Mazmuni. Science And Innovation, 3(Special Issue 18), 952-954.
12. Shavkatovna, T. M. (2025). Zamonaviy Yondashuvlar Asosida Bo'lajak O'qituvchilarning Nutq Madaniyatini Rivojlantirish. Tanqidiy Nazar, Tahliliy Tafakkur Va Innovatsion G'Oyalar, 2(2), 57-59.
13. Shavkatovna, T. M. (2025). O'zbek Tili Va Uning Tillar Tizmidagi O'rni. Bilgi Çeşmesi, 1(6), 30-33.